

Georg Picht: Naléhavost otázky po „přírodě“

(Úvod k přednášce „Pojem přírody a jeho dějiny“ z r. 1973)

Řeční filosofové nazývali přírodu TO PAN - veškerenstvo. Bible pojmenovává přírodu jako „stvoření“. Člověk je ve stvoření jedním z tvorů a obývá ve veškerenstvu jednu malou planetu na okraji jakési Mléčné dráhy. Jak tedy může toto veškerenstvo poznávat? Jak může jeho myšlenka pojmut toto veškerenstvo tak, že je ohodnotí jako stvoření nějakého stvořitele? To je právě otázkou pro tuto přednášku. Tím, že tuto otázku kladu, obviňuji název, pod nímž byla ohlášena, ze lži; neboť pojem je jedna z forem myšlení, která byla lidmi vynalezena ve velmi pozdní fázi jejich dějin, aby vytlačovala jiné, základnější formy lidského poznání. Je tomu teprve asi dva tisíce let, co nepatrná část lidstva, totiž Evropané, myslí v pojmech. Domnění, že je možné v zrcadle tohoto problematického nástroje zachytit veškerenstvo, jehož jsme sami částí, charakterizuje velikášství člověka, ale odporuje rozumu. *Pojem přírody*, jak ukáži v této přednášce, je nemožný. Ale novodobé myšlení převedlo přírodu na pojmy a díky této umělé operaci vyvinulo metody, s jejichž pomocí dochází k tomu, že ten kus přírody, v němž žijeme, je ničen. Pojem přírody je nemožný - ale přece je tu. A když jej chceme proniknout, musíme znát jeho dějiny. Ve 20. století jsme se odnaučili myslit o přírodě jinak než v pojmech. Nespočetné reflexy pojmu přírody jsou všude kolem, ať už se hne kamkoliv. Pronikly do naší mluvy. Určují naše myšlení a naše chování. A proto nelze mluvit o veškerenstvu a nemluvit přitom o pojmu přírody a jeho dějinách. V tomto smyslu vás název této přednášky přece jen neobelhal. Označuje to, co evropské myšlení od dob Descartových stále předpokládalo, ale co se v této přednášce má stát problémem.

Touto přednáškou tedy pokračuji na cestě, kterou jsem v předchozím studijním roce zahájil přednáškou o „Umění a mýtu“. V oné přednášce jsem vyšel z toho, že sami sobě můžeme zprůhlednit své postavení, z něhož dnes myšlenkově vycházíme, jen tak, že začneme s dnešními formami zkušenosti se světem a myšlení samého. Musíme si učinit průhledným, kde dnes stojíme, chceme-li odbourat předsudky, s nimiž se díváme na všechno dřívější. Tento metodický princip je závazný také pro tuto novou přednášku. Podvádíme jen sami sebe, chceme-li si namluvit, že je možno porozumět biblické víře ve stvoření nebo řecké kosmologii, aniž bychom znali formy přírodovědeckého myšlení 20. století. Já ovšem nejsem přírodovědec a nechtěl bych vyvolávat dojem, jako že jsem odborníkem, jímž nejsem. Nemohu mluvit o fyzice a biologii, jako bych byl fyzik nebo biolog. Mohli byste mi proto plným právem vytknout, že si troufám pojednávat o tématu, pro něž nemám kvalifikaci. Tu se však před nás staví následující problém. Kdybyste namísto toho šli do posluchárny nějakého fyzika, chemika nebo biologa, mohli byste se sice naučit leccemu důležité-

mu, avšak o tom problému, kterým se chci zabývat, by se vůbec nemluvi-
lo. Přírodovědci mohou provádět své výzkumy jenom proto, že se počína-
jíc Galileim rozhodli, že onu nezměrně obtížnou otázku, co je činí
schopnými dosahovat svých poznatků, vytknou před závorku. Netáží se po
přírodě vůbec, protože zjistili, že když si tuto otázku vůbec nekladou, po-
skytne jim to prostor, aby se nezaujatě mohli věnovat výzkumu jevů
uvnitř přírody. Problém: „Co je a jak vůbec je veškerenstvo? Jak může
člověk něco z veškerenstva poznat?“ zůstává v oblasti, pro niž se dnes
nikdo necítí být příslušný, neboť od Schellingovy smrti dokonce i filo-
sofové před touto otázkou všech otázek kapitulovali. Mohli bychom to tak
nechat být, kdyby se nám dnes drasticky neukázalo, že přírodověda právě
proto, že se netáže po *bytočné povaze* přírody, tuto přírodu narušuje. Ne-
leží už na naší libovůli, budeme-li se tak dobrodružnými problémy chtít
zabývat, nebo nikoli. V zájmu našeho přežití jsme k tomu nuceni. A pro-
tože k něčemu takovému není nepochybně nikdo „příslušný“, můžeme se
pro práci na tomto problému legitimovat nejprve tím, že jej jako problém
poznáme a že prokážeme odvahu se mu nevyhýbat.

Z němčiny přeložil Ladislav Hejdánek

Poznámky k naléhavosti otázky po „přírodě“

(K úvaze G. Pichta v KR 2/98, str. 30–31)

1. Vlastní problém ovšem není v tom, jak může člověk mínit něco jiného a zejména většího, než je sám (např. město, kde žije, zemi, jejímž je obyvatelem, celou zeměkouli, celou sluneční soustavu, Galaxii atd.), nýbrž zda může legitimně pracovat s tradiční řeckou pojmovostí, když jde o něco, co není pouhým předmětem, pouhou věcí.
2. Veškerenstvo zahrnuje do sebe všechno, tedy nejenom věci, předměty, ale také nevěci a nepředměty. A právě proto ani samo veškerenstvo nemůže být pojato jako předmět (věc), a to i kdyby to byla jen „hromada“ (věcí a ne-věcí).
3. České slovo „příroda“ vzniklo jako překlad latinského „*natura*“ a řeckého „*FYSIS*“. Všechny tyto termíny již etymologicky poukazují na rození, ale lidé si to většinou neuvědomují. V dějinách vzniklo v tomto bodě velké napětí mezi jazykem samým a jazykovými zvyklostmi. Pro dnešního člověka je příroda převážně neživá, život je znám jen na jediné planetě jedné hvězdy, která náleží k jedné galaxii; ostatek jsou jen dohady.
4. Tradiční řecká pojmovost měla svůj vzor v geometrii, kde nemá smysl mluvit o zrodu nebo hynutí trojúhelníků nebo kružnic. Proto geometrické útvary nemají a nemohou mít žádnou *FYSIS* v původním smyslu, v němž k *FYSIS* náležela také *THANATOS*, smrt. Odtud problém, jak vůbec „chápat“ (tj. pojímat, pojmově vymezit) život. Právě v tom spočívá problematičnost pojmu, ne v údajném „velikášství“ člověka, které Picht vidí v tom, že člověk se chce ve své mysli vztáhnout k celku veškerenstva. V tom není velikášství, nýbrž velikost člověka (jak věděl dokonce Pascal). – Kromě toho pojem je nástroj myšlení, jen pojmovost je možno nazvat „formou“ (lépe však strukturou) myšlení.
5. Pochybnosti o použitelnosti tradiční pojmovosti se nevztahují jen na přírodu, ale na mnoho jiných skutečností, vlastně na všechny skutečnosti, které nejsou pouhými předměty, pouhými věcmi. A protože „pouhé předměty“ jsou jen výmysly, konstrukcemi objektivujících věd, a protože zároveň pojmová práce se po staletí v některých směrech osvědčuje, je třeba nezavrhovat pojmovost vůbec, nýbrž přesně vymezit rozsah platnosti pojmovosti řeckého typu a zároveň usilovat o neméně přesnou pojmovost jiného, nového typu, která by nebyla podobným způsobem zatížena.
6. Nestačí se tedy problému „přírody“ jen nevyhýbat; je zapotřebí se vybavit náležitějšími prostředky k tomu, abychom dokázali „přírodu“ (a další skutečnosti, které nejsou pouhými „předměty“) myslet a „chápat“, aniž bychom je „uchopovali“, „zajímali“ a aniž bychom se jich „zmocňovali“ (sám Picht užívá termínu „pojmově zachytit“; tato nási-

lnická stránka tradičních evropských výrazů pro „chápání“ a „pojímání“ dobře odpovídá řecké pojmovosti, ale do jazyků byla uvedena teprve prostřednictvím latiny). Pichtovi odpustíme, že podle běžného německého způsobu mluví o „dějinách pojmů“; správně je třeba mluvit o dějinách (významů) slov, resp. jejich významových posunů. Pojmy nemají dějin, nemají vůbec vývoje – to je třeba držet proti Hegelovi. Je možno jenom jeden pojem nahradit jiným, třeba velmi podobným. Pojmy také nejsou pravdivé ani nepravdivé, nýbrž jen správně nebo nesprávně, platně nebo neplatně nasouzené (řadou soudů konstituované).

7. Ve všech ostatních aspektech s argumentací Georga Pichta souhlasím. Jde o velice pozoruhodného myslitele, žáka, ale vůbec ne epigona Heideggerova, který měl skvělý dar pedagogické průzračnosti, což je ve filosofii velká vzácnost. Musíme mu věnovat větší pozornost než dosud. Zvláště upozorňuji na to, že také Picht mluví o pojmech a pojmovosti jako o historické novince, které předcházelo dlouhé období myšlení předpojmového, a tedy nepojmového. Je sice přesvědčen, že alespoň v některých ohledech tu jde o myšlení „základnější“ – ale bylo by zapotřebí vyjasnit, co se touto „základností“ rozumí a zda veškeré předpojmové nebo mimopojmové myšlení je „základnější“. (To je jistě neudržitelné.)

Poznámka redakce: Hejdánkovy poznámky měly být samozřejmě otištěny jako překladatelův komentář současně s Pichtovou úvahou. Nedopatřením redakce se tak nestalo, a proto je s omluvou uvádíme až dnes.